

Spomienky na môjho otca, Prof. Ferianca, pri stom výročí jeho narodenia

Reminiscence on my father, Prof. Ferianc, in occasion of his centenary

Zora FERIANCOVÁ-MASÁROVÁ

Staroturský chodník 3, 811 01 Bratislava, Slovensko

V mojom rodnom mestečku, Pliešovciach, kde sa narodila aj moja mama, sa vravievalo: „*Kradni zd'aleka, žeň sa zblízka*“. Bolo to staré múdre príslovie, pretože ťažko bolo dolapiť zlodeja tam, kde ho nikto nepoznal, ťažko bolo utajiť nedostatky nevesty alebo ženícha tam, kde ich poznal každý. Myslím si, že tohto príslovia sa držali aj moji rodičia, hoci otec sa narodil na Cerove a nie v Pliešovciach. Jednako však obaja pochádzali z Feriancovskej rodiny (ich starí rodičia boli súrodenci), a v nej sa dodržiavali staré rodinné zvyklosti. Stretli sa, keď moja mama mala 16, otec 20 rokov. V rovnakom čase nadobúdali svoje vzdelanie vo Viedni aj v Prahe. V r. 1929 sa zosobášili a v nasledujúcom roku som prišla na svet ja. Pliešovské príslovie sa u nich splnilo. Moji rodičia žili v harmonickom manželstve vyše 50 rokov, mama zomrela v r. 1982, otec necelých 5 rokov po nej. Za ich spoločného života vychovali 3 deti a pomáhali si v dobrom i v zlom, pričom oboje zakúsili v hojnej miere.

Temer všetko čo som napísala o spolužití mojich rodičov, som vnímala od malička. Obidvoch som mala nesmierne rada a oni mňa tiež, o čom som nikdy nepochybovala. Bol tu však určitý rozdiel. Mama bola ku mne prísnejšia ako otec. K desiatim Božím prikázaniam, o ktorých nebolo čo diskutovať, pridala mnoho, mnoho svojich a tie tiež bolo treba plniť, aby zo mňa vyrástlo slušné dievča, súce do koča aj do voza. Otec nebol až taký náročný, pre neho bolo dôležité, aby som sa dobre učila a usilovala som sa stať rozumným dievčaťom. Okrem toho musím dodať, že hoci som sa podobala viac na

mamu, záujmy som zdedila po otcovi. Začalo to zvieratami, predne však vtákmi. Môj otec ich mal od útleho detstva nesmierne rád. Treba dodať, že pre neho kritériom dokonalosti zvierat bol ich let. Raz mi rozprával, ako vynášal na strechu starého otcovho domu zvieratá, ktoré mu prišli pod ruku. Napred to boli husi. Tie zleteli zo strechy ľahučko a zosadli na zem. Na druhom mieste v tomto testovaní sa umiestili sliepky. Ich let bol síce ťažkopádny, ale predsa sa dostali na zem bez pohromy. Napokon zhodil zo strechy mačku, ktorá nelietala vôbec a tak bola v jeho očiach celkom naničhodným zvierat'om. Túto príhodu mi rozprával, keď som bola dospelá. Musím však priznať, že husami sa to začalo aj u mňa. Môj obdiv patrila pliešovským husiam, krásnym veľkým bielym vtákom, ktoré sa pásli na pasienkoch medzi domami a cestou, alebo sa pľachali v potoku, ktoré sa ozývali silným gagotom a nádherne lietali. Využila som každú príležitosť, aby som ich pozorovala, čo neušlo môjmu otcovi a kvitoval to s veľkým pochopením. A predsa som ho tak sklamala! Raz, keď ma rodičia viezli na kočičku cez Pliešovce, nemala som vtedy viac, ako pol druhu roka, ukázal otec smerom k potoku a položil mi ťažkú determináciu otázku: „*Zorinka moja, aké sú to vtáčiky?*“ Bez rozpakov som odpovedala: „hus“, a to bola katastrofálna chyba. Na potoku plávali kačice. Ocko zabedákal, a povedal: „*Pane Bože, to dieťa bude vari hlúpe, veď to nerozozná hus od kačice!*“ Veľmi ma to zamrzelo a trápilo ma to ešte dlho. Dôkazom toho je, že som túto príhodu spomenula v úvodných slovách k

svojej inauguračnej prednáške, aj na seminári Katedry ekológie, ktorý bol venovaný môjmu životnému jubileu.

Krátko potom sme sa presťahovali z môjho rodiska do Rimavskej Soboty, kde otec dostal svoje prvé miesto stredoškolského profesora na Slovenskej pobočke Maďarského gymnázia. Bývali sme tam, v prenajatom dome s dvorom a záhradkou, spolu tri roky. Vtedy sa narodila moja sestra Ľubka, o štyri a pol roka mladšia odo mňa, a otec prijal miesto stredoškolského profesora na gymnázium vo Zvolene. V Rimavskej Sobote som žila spolu s rodičmi, so zvieratami – dvomi veľkými psiskami a s ockovými holubmi, ktoré nesmeli chýbať nikde a nikdy. Bol tu však aj kuvik a múdra kavka, ktorá z plota vykrikovala mamino meno. Nechýbali ani kvety a tak som sa cítila ako v raji. Nesmiem zabudnúť že tu boli aj vypchaté vtáky, vypchatá divá mačka, kopa kníh, z ktorých môj otec mal najradšej holubiarske s farebnými ilustráciami. Tie mi ukazoval keď som bola chorá a mne hneď bolo lepšie. Boli tu aj moje knižky, ktoré mi rodičia čítali, pokým som sa všetky veršičky nenaučila naspamäť, potom som si ich recitovala sama. Mojou jedinou starosťou v týchto rokoch bolo, aby som svojou neposlušnosťou nenahnevala mamu. V opačnom prípade som dostala bitku a ešte som musela kľáčať, kým neodprosím. Ja som svoju chybu síce uznala, ale bola som presvedčená, že sme s mamou kvit a ťažko som sa odhodlávala, aby som ju išla odprosiť. Všimla som si, že otec ma ľutoval. Najprv chcel vedieť čo som vyviedla a potom mi radil, aby som išla „mamičku odprosiť“. Po dlhom prehováraní som sa k tomu pribrala, ale nezdržala som sa poznámky, že to robím len kvôli nemu: „*Keď ma už tak veľmi prosíš*“. Že môj otec bol na svoju prvorodenú dcéru citlivý, som zistila aj v iných prípadoch. Napr. pri návšteve jeho kolegu, pána profesora Fraštiju, kde som sa hrala s ich psikom. Rodičia sa lúčili a volali na mňa „*Zorka!*“. Na túto výzvu dobehol pes, z čoho vysvitlo, že pes sa volá tak ako ja. Hostitelia sa začali exkuzovať, moji rodičia nepovedali nič, ale mala som pocit, že to môjho otca urazilo. Potom pomenoval nášho kuvika Janko, tak sa volal pán profesor Fraštija, a naučil ho, aby

reagoval na výzvu: „*Janko, pokloň sa*“. Treba však dodať, že ja som sa tiež snažila chrániť svojho otca. Dôkazom toho bola uspávacia príhoda. Odpolednia som musela spávať, čo sa mi vôbec nepáčilo, a tak mama požiadala otca, aby ma išiel uspať. Uložil ma na kanapu a on si ľahol tiež. On zaspal, ja však nie. Aby som tam nesesedela nečinne, začala som mu spievať a drgala som do kanapy. Vtom sa otvorili dvere a v nich sa objavila moja mama. Keď zaregistrovala situáciu, zamračila sa. Vytušila som, že tentoraz chybu spravil ocko, a tak som chytro položila prst na ústa a šepla som: „*Ticho, už som ti ho uspala*“. Moja mama nezadržala úsmev a tak sme predišli výčitkám.

Od septembra 1934 do konca augusta 1938 učil môj otec vo Zvolene. Naše životné podmienky boli podobné ako v Rimavskej Sobote, ale o pozornosť svojich rodičov som sa už musela deliť so sestrou. Boli tu pochopiteľne zas holuby, a tie si otec brával aj na prázdniny k mojím starým rodičom a jeho svokrovcom. Tam ich každodenne naháňal a ja som trpela, aby ich neukradol sokol, príp. jastrab. Ocko chodieval po horách za vtákmi, až na Medvedí vrch, a ja som chodila s ním. V prvých rokoch som cupkala za ním ako som len vládala, veľa ráz to však skončilo tak, že ma zvyšok cesty musel niesť na chrbte. Nikdy mi to nevyčítal, a vzal ma so sebou aj druhý raz. Vo Zvolene som začala chodiť do školy a keďže s učením som nemala väčšie problémy, rodičia boli so mnou spokojní.

Po štyroch rokoch pobytu vo Zvolene nás zas čakalo sťahovanie. Tentoraz otcovi ponúkli riaditeľské miesto na Učiteľskom ústave v Turčianskych Tepliciach. Mama sa síce ťažko lúčila so Zvolenom, ale urobila tak ochotne kvôli otcovmu postupu. V Tepliciach sa mi náramne páčilo. Bola tam nádherná záhrada, ktorá rozlohou a úpravou súťažila s parkom, bolo tam mnoho zvierat, kvetov a ochotných ľudí, ktorí mne a sestre venovali svoju pozornosť. Že začínala vojna, ktorá prinášala rodičom veľa problémov, som ešte nepocíťovala a tešila som sa z každej maličkosti. K nim patrila aj skutočnosť, že mi otec dovolil strieľať zo vzduchovky. Bola som veľmi hrdá,

keď som presne triafala do cieľa. No táto moja nová záľuba, ktorá bola aj záľubou môjho otca, sa mohla skončiť tragicky. Mamin mladší brat vyslovil raz názor, že puška nepatrí dievčatám do ruky, na čo ocko žartom poznamenal, že by som mala prestreliť ujovi Paľovi klobúk. Prv ako tomu mohli zabrániť, ja som ten klobúk naozaj prestrelila, a hrôza bola v tom, že ho mal ujo na hlave! K mojim radostiam patrilo aj úspešné zloženie prijímacej skúšky zo štvrtej triedy ľudovej školy do gymnázia, čím som si ušetrila rok štúdia. V tom čase bolo totiž bežné, že predgymnaziálna príprava trvala 5 rokov. Všimla som si, že z tohto môjho úspechu sa potešili aj rodičia.

V septembri 1940 sme cestovali z Teplíc do Bratislavy len my dvaja s otcom. Preložili ho, totižto, na miesto stredoškolského profesora na I. Štátnom gymnázium, čo v istom zmysle slova znamenalo degradáciu. Na druhej strane bol oficiálne pridelený na novo založenú Prírodovedeckú fakultu Slovenskej univerzity, s podmienkou, že do dvoch rokov sa bude habilitovať. Mama so sestrou ostali v Turčianskych Tepliciach, kým otec nenájde vhodné ubytovanie pre celú rodinu. Ja som začala chodiť do prímý na Štátnom dievčenskom gymnázium a bývala som v internáte. Otca prichýlili v starobinci, ktorý patrila evanjelickej cirkvi a bol umiestnený v budove internátu Teologickej fakulty. Tým skončilo moje bezstarostné detstvo.

V internáte, kde boli dievčatá zo všetkých gymnaziálnych tried, som bola najmladšia, čo nebolo závidenia hodné položenie. Cítila som sa tam ako vo väzení s ťažkými zamknutými dverami a zamrežovanými oblokmami. Otca som videla len dva razy do týždňa. To trvalo asi pol druhu mesiaca. Keď som sa však dozvedela, že mama v Tepliciach nevydržala a pricestovala do Bratislavy aj s Ľubkou, jednoducho som z internátu ušla. Podarilo sa mi nájsť aj spomínaný starobinec na Legionárskej ulici. Ani jeden z mojich rodičov nemal také tvrdé srdce, aby ma poslal nazad do internátu. Ostala som teda s nimi a so sestrou. Tým sa, pravda, situácia celej rodiny len zhoršila. Izbička, v ktorej sme

po mojom príchode bývali štyria, bola malá, určená pre dve staré panie. Na jednej strane stáli dve nemocničné posteľe, na druhej skriňa, úzka kanapa, skonča nej debna s ockovými odbornými knihami, a pod oblokom stolík s dvomi stoličkami. Otec spával na tej kanape a nohy si vykladal na debnu. V týchto pomeroch sa pripravoval na svoje nové pedagogické povinnosti, dokončoval písanie učebnice zoológie pre vyššie triedy gymnázií, dával dokopy materiály k habilitačnej práci „Avifauna Slovenska“. Mama mu kreslila perovky do učebnice, učila sa s Ľubkou – prváčkou, ja som sa pripravovala do školy. Aj tak sme však boli spokojní, pretože sme boli zase spolu.

Po Novom roku sme sa nasťahovali do samostatného bytu. V novembri 1941 sa narodil môj brat, Duško. Mali sme z neho radosť, no nie dlho. Po pol roku, vinou nesprávne stanovenej diagnózy, ťažko ochorel a v nemocnici mu nedávali žiadnu nádej na prežitie. Napokon skúsili dať mu transfúziu, z krvi, ktorú mu poskytol otec, a na druhý deň ráno ho zúfali rodičia našli usmiateho. Bolo to tesne pred otcovou habilitáciou, ktorá dopadla rovnako dobre a tak sme mali dvojité radosti.

V tom čase som chodila do nižších tried gymnázia, a v škole sa mi darilo. Najradšej som mala slovenčinu a latinčinu, čo tešilo môjho otca, pretože aj tu sa naše záujmy zhodovali. Pripomením jeho publikácie zo slovenskej zoologickej nomenklatúry, i jeho prácu na skriptách z latinčiny pre študentov zoológie.

Vojna sa priostrovala. Bratislave hrozilo bombardovanie. Robili sa rozličné opatrenia na ochranu obyvateľstva. Medzi ne patrila dobrovoľná evakuácia, týkajúca sa hlavne žien a detí. V marci 1944 sme sa presťahovali do môjho rodného domu v Pliešovciach. Ja som však navštevovala školu v Banskej Bystrici, otec mal povinnosti v Bratislave. Stretli sme sa v júli a prežili sme spoločné prázdniny, Slovenské národné povstanie, jeho slávu aj porážku s následnými perzekúciami. Po skončení povstania a na výzvu pána dekana odišiel otec do Bratislavy, kde školská dochádzka nebola prerušená, tak ako na povstaleckom území, kde školy otvorili

až po vojne, t. j. v máji 1945. Pred frontom docestoval otec za nami a vojnu, so všetkými jej hrôzami, sme prežili v škole na Javorí.

Po prvom máji sa otec vrátil do Bratislavy, ostatní členovia rodiny odišli do Zvolena. Tam sme my dve so sestrou začali navštevovať gymnázium, aby sme po mesiaci a návrate do Bratislavy, mohli robiť skúšky a aby sme nestratili rok školskej dochádzky. Doma, v Bratislave, sme prežívali povojnové obdobie, charakterizované rozbombardovanými domami, celkovým nedostatkom a neistotou. Na fakulte ostal otec jediným profesorom zo zoológie, takže prednášal všetky zoologické predmety. Prednášal aj na Lesníckej a poľnohospodárskej fakulte v Bratislave, ktorá tiež ostala bez profesora zoológa. Nebudem spomínať jeho ďalšie povinnosti a funkcie, medzi ktoré patrila, v školskom r. 1947/48 aj funkcia dekana. My so sestrou sme v tom čase študovali na Cvičnom gymnázii, kde som ja v r. 1948 zmaturovala. Bolo to len niečo vyše troch rokov po vojne a niekoľko mesiacov po socialistickej, tzv. Februárovej revolúcii u nás, ktorej dôsledky sme v tom čase vari dobre neodhadli.

V r. 1948 som sa zapísala na Prírodovedeckú fakultu, na aprobačnú skupinu prírodopis – filozofia. Po dvoch rokoch som prešla na odbor zoológia. Po ďalších dvoch rokoch som štúdium ukončila a v tom istom roku, v decembri 1952, som získala aj akademický titul RNDr. Napriek tomu, že som dosť uvažovala o svojom vysokoškolskom štúdiu, napriek tomu, že ma toto štúdium a rovnako zamestnanie, ktoré som na jeho základe dostala vždy zaujímal, niekedy som zapochybovala, či toto moje rozhodnutie bolo správne. V tom čase sa totižto príbuzenské vzťahy pri štúdiu i v zamestnaní pokladali za neprípustné, pravda neplatilo to za každých okolností a pre každého. Ja som však túto skutočnosť nepredvíдалa. Neuvedomila som si ani to, že som rovnako, ako môj otec, pre socialistickú spoločnosť „persona non grata“ a, že všetko, čo kto mal proti mne, sa prenášalo na neho a naopak. Nepôjdem tu do detailov, a len spomeniem, že v r. 1950 sme sa obaja dostali na listinu tak povediac „obžalovaných“, ktorí mali byť z fakulty vylúčení. Vďaka zásahu niektorých

nám známych, alebo aj utajených ľudí, sa táto hrozba neuskutočnila. Podobné problémy sme však mali aj neskôr na pracoviskách, kde sme pôsobili. Napriek faktom, ktoré som tu naznačila, svoju voľbu neľutujem, a myslím si, že ju neľutoval ani môj otec. Mala som rada jeho prednášky, rada som s ním chodila na exkurzie, na ktoré ma brával od dvanástich rokov, rada som mala povinné aj nepovinné exkurzie na vysokej škole. S otcom sa mi dobre pracovalo aj neskôr, na spoločných výskumných úlohách a pri publikovaní ich výsledkov. Spolu sme robili ornitologické výskumy vo Vysokých Tatrách, v Považskom Inovci, v Štiavnických vrchoch, na Krupinskej planine, na Liptovskej Mare, v Žiari nad Hronom, v okresných mestách západného a stredného Slovenska, v kúpeľoch aj v Bratislave. Skrátka, rozumeli sme si tak v práci, ako aj v súkromí.

Nemôžem tu uvádzať všetky príhody, ktoré sme zažili pri našich mnohých spoločných terénnych prácach, a preto, ako „pars pro toto“ rozpoviem tu len jednu epizódku. V auguste 1956 sme robili výskum vtákov vo východnej časti Vysokých Tatier. Podotýkam, že som vtedy čakala svojho syna, ktorý sa narodil začiatkom októbra. Otec, ako obyčajne, kráčaľ do vrchu, ktorý niesol meno „Hľúpy“ (podľa môjho názoru oprávnene), najkratšou a najstrmšou cestou. Ja som zaostávala. V tom sa obrátil so slovami: „Zorka moja a musíš tak fučať, odplašíš nám vtáky“. „Musím, otecko“, odpovedala som urazene. Nato sa mi ospravedlnil. Prešli sme na Javorinu. Bola tam lúčka a na nej balvan so širokým, rovným vrchom. Keďže otec chcel obísť ešte okraj hory, povedal, že to urobí sám a ja si môžem zatiaľ oddýchnuť. Vyškriabala som sa teda na balvan a ľahla som si. Vtom som počula kroky a zafučanie. Zavolala som na otca, ale on sa mi neozval. Naopak, akoby prešiel na druhú stranu balvana a zas som počula fučanie. Toto sa opakovalo ešte dva razy, vždy z inej strany kameňa. Pomyslela som si, že ten môj otec fučí viac ako ja pri výstupe na vrch, ale hcela som týmto žartom urobiť koniec a tak som sa posadila. Ešte raz zafučanie a videla som už len chrbát utekajúceho medveďa, ktorý sa stratil v lese.

Posledné roky, ktoré sme spolu s otcom, po maminej smrti prežili, neboli radostné. On sa ťažko vyrovnával s odchodom svojej životnej družky, druhostupňovej sesternice, obetavej manželky a matky svojich detí, ako aj chápavej priateľky. Nech sa akokoľvek snažil neukázať navonok svoj žiaľ, nech som sa ja, akokoľvek snažila mu pomáhať, a rozptýliť ho, mama nám aj tak chýbala. Napriek tomu sa nijako neopúšťal. Pracoval naďalej, prejavoval záujem o všetko. Deň pred smrťou mi diktoval posudok na jednu prácu, korektúry jeho prác som robila ešte dlho po jeho smrti. A jeho smrť? Bola rýchla. Spolu sme sa naobedovali, cestou naspäť do práce som ho odviezla domov, kde vypustil holuby, aby ich ponaháňal. Krátko potom ho švagor našiel v záhrade mŕtveho. Do rána zahynuli aj jeho holuby. Podrhla ich kuna. Aj keď viem, že to bola naša chyba, že sme v zmätku a smútku nezavreli dobre holubinec, predsa však v tom bolo kus symboliky. Načo by bol holubom život bez ich pána, bez človeka, ktorý mal holuby tak rád, od malička až do posledného vydýchnutia. Načo by im bol býval taký život?

Krátke údaje o Prof. RNDr. Oskárovi Feriancovi, DrSc. a jeho najvýznamnejšej činnosti

Narodený 8. 7. 1905 na Cerove (okres Zvolen), umrel 16. 8. 1987 v Bratislave. Bol prvým slovenským profesorom zoológie na Prírodovedeckej fakulte terajšej Univerzity Komenského. Vychoval celú generáciu zoológov. Bol zakladateľom modernej ornitológie, zakladateľom slovenského zoologického názvoslovnia, ako aj holubiarstva na vedeckej úrovni.

Školy

- 1910–1916: základná škola – Cerovo
- 1916–1918: meštianska škola – Krupina
- 1918–1924: Lýceum A. Kmeťa, po prvej svetovej vojne Československé reálne gymnázium v B. Štiavnici
- 1924–1928: Přír. f. Karlovej Univerzity v Prahe. V uvedenom čase počúval určité obdobie prednášky na univerzite vo Viedni.

Akademické tituly, vedecké a pedagogické hodnosti, s uvedením názvov rigoróznej, habilitačnej a doktorskej dizertačnej práce

- 1928: RNDr. – Imaginární terčíky u Dipter
- 1942: Doc. – Avifauna Slovenska
- 1946: Prof.
- 1966: DrSc. – Vtáky 1

Zamestnania a funkčné zaradenia

- 1931–1934: Slovenská pobočka Št. maďarského reálneho gymnázia, Rimavská Sobota – stredoškolský profesor
- 1934–1938: Št. československé reformované reálne gymnázium, Zvolen – stredoškolský profesor
- 1938–1940: Št. slovenský učiteľský ústav, pre-menovaný na Št. slovenský ženský učiteľský ústav, Štubnianske Teplice – dočasný správca (riaditeľ)
- 1940–1973: Prírodovedecká fakulta Slovenskej univerzity, neskôr Univerzity Komenského v Bratislave – stredoškolský profesor, pridelený na univerzitu, docent, mimoriadny univerzitný profesor, univerzitný profesor, vedúci vedecký pracovník, znovu univerzitný profesor až do dôchodku (1973), prednosta Zoologického ústavu Prírodovedeckej fakulty Slovenskej univerzity, riaditeľ Zoologického ústavu PríFUK, prednosta Biologického ústavu Slovenskej akadémie vied a umení, vedúci Faunistického laboratória SAV.

Akademické funkcie

- 1947–1948: dekan PríF SU v Bratislave
- 1948–1949: prodekan PríFUK v Bratislave

Najvýznamnejšie publikácie Prof. Ferianca

Ferianc O. 1941: Avifauna Slovenska. — Techn. Obzor. Slov. 5, Prírodoved. príh. 2: 127–173.

Ferianc O. 1941: Slovenské ornitologické názvoslovie s obrázkovým kľúčom pre určovanie slovenského vtáctva. — Matica slovenská, Martin, 244 pp.

Ferianc O. 1956: Chov holubov. 1. vyd. — Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, Bratislava, 322 pp.

Ferianc O. 1958: Slovenské názvoslovie vtákov. — Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 329 pp.

Ferianc O. 1964: Stavovce Slovenska II, Vtáky 1. — Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 596 pp.

Ferianc O. 1965: Stavovce Slovenska III, Vtáky 2. — Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 413 pp.

Ferianc O. 1966: Komárňanský kotrmeliak. — Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, Bratislava, 81 pp.

Ferianc O. 1970: Chov holubov. 2 dopl. vyd. — Príroda, Bratislava, 319 pp.

Ferianc O. 1977: Vtáky Slovenska 1. — VEDA, Bratislava, 682 pp.

Ferianc, O., 1979: Vtáky Slovenska 2. — VEDA, Bratislava, 471 pp.

Ferianc O. 1985: Golubi. — Kajnár, Alma-Ata, 188 pp.

Ferianc O. 1986: Slovenské mená zúbkozobcov (Anseriformes) sveta. — Kult. Slova (Bratislava) **19** (10): 351–367.

Ferianc O. 1987: Slovenské mená dravcov (Falconiformes). — Kult. Slova (Bratislava) **21** (5): 149–165, (10): 357–371.

Celkový počet publikácií je 248, zväčša so zameraním zoologickým, názvoslovným a holubiarskym. Medzi nimi je 20 samostatných knižných publikácií.

Vyznamenania za vedeckú, pedagogickú a organizačnú prácu

- 1948: Cena mesta Bratislavy
- 1948: Medaila Karlovej univerzity v Prahe
- 1961: Zlatý odznak chovateľov drobných hospodárskych zvierat
- 1965: Bronzová medaila Univerzity Komenského v Bratislave
- 1966: Veľký zlatý odznak Ministerstva poľno-hospodárstva
- 1969: Zlatá medaila Univerzity Komenského v Bratislave
- 1975: Pamätná medaila učiteľského vzdelávania v Turci
- 1975: Čestná plaketa SAV
- 1979: Zlatá medaila Prif UK v Bratislave
- 1982: Pamätná medaila Slovenského zväzu drobnochovateľov
- 1982: Zlatá medaila Slovenského zväzu drob-nochovateľov
- 1985: Čestná zlatá plaketa SAV
- 1991: Rad T. G. Masaryka in memoriam

Na počesť Prof. Ferianca sa konal za posledných 10 rokov seminár Feriancove dni, ktoré iniciovala Slovenská ornitologická spoločnosť. Seminár prerástol na konferenciu, a jej organizátormi sú, okrem uvedenej spoločnosti, aj Slovenská zoologická spoločnosť, Slovenské národné múzeum a Katedra zoológie Prif UK v Bratislave. Slovenská ornitologická spoločnosť iniciovala a realizovala aj vydanie bronzovej, striebornej a zlatej medaily Prof. Ferianca. Medaily sa udeľujú na „Feriancových dňoch“ zoológom za úspešnú vedeckú, pedagogickú a organizačnú prácu, obyčajne pri ich životných jubileách.

Spomienky na môjho otca Františka Matouška

Reminiscence on my father František Matoušek

Branislav MATOUŠEK

Kozačka 46, 917 02 Trnava, Slovensko; bmatousek@ba.telecom.sk

Písať spomienky alebo pamäti je úplne iný žáner ako sú vedecké alebo populárne články. Nemôžu byť písané veľmi skoro, pretože každý autor musí mať dostatočný časový odstup od prebiehajúceho deja aby dokázal vystihnúť, ktoré udalosti sú významné a určujúce a ktoré iba okrajové. Nemôže ich písať ani veľmi neskoro, pretože potom detaily môžu zanikať v pamäti, alebo môžu byť skresľované senilnou deformáciou. Proste, nie je to jednoduché. Práve preto máme pomerne málo (ak nie veľmi málo) pamätí slovenských zoológov, ktorí boli schopní a ochotní odkryť svoje najtajnejšie zásuvky spomienok ukrytých v šedej kôre mozgovej. Medzi takéto sú mojim vzorom pamäti Ferianca, Feriancovej-Masárovej, Kociana, Poneca, Darolu alebo môjho otca. Sú to studnice ovzdušia, ktoré utvárali život a dielo osobností, ktorých si veľmi vážim.

Je obtiažne (tak ako u každého iného) spomenúť si na prvé kontakty s našimi najbližšími, ktoré nám zostali v pamäti. Medzi takéto patria moje vychádzky s otcom, ktoré sa neskôr stali mojou významnou školou života v prírode. Prvé čo som si uvedomil, že môj otec mal mimoriadny vzťah k prírode vôbec. Neboli to iba vtáky, ale i hmyz a rastliny. Dokázal z neobyčajnou informovanosťou oboznamovať ma so všetkým tým, čo nám príroda okolia Trnavy poskytovala. Neskôr, keď som už trochu podrástol, brával ma na výlety do prírody na bicykli. Otec mal pochopiteľne pánsky bicykel a ja som sedával „na štagli“, tak ako sa to správne po trnavsky nazývalo. Mal som snáď asi 4 roky, keď som pri takejto našej ceste strčil nohu do „špicí“. Výsledkom bol našťastie iba poriadny výron môjho členku a zodratá koža „do krvi“. Mama od tejto doby zakázala takéto

cestovanie a miestom môjho umiestnenia sa stal „paklsic“ na otcovom bicykli. Takto som bol „prepravovaný“ až do doby kokiaľ som nedostal menší bycikel. Po 2. svetovej vojne (teda po r. 1945) otec kúpil pre nás oboch bicykle sovietskej výroby značky Ukrajina. Smiali sa nám všetci známi s komentárom „*Keď chceš vedieť čo je drina, kúp si bicykel Ukrajina*“. Skutočne boli to silné, masívne bicykle, ideálne pre naše terénne vychádzky a exkurzie. Musím sa práve o takýchto dopravných prostriedkoch zmieňovať, pretože to bola charakteristická črta takmer všetkých ornitológov a zoológov tej doby (Balát, Darola, Vranovský, Štollmann, Brtekovci, Kaluža, atď.).

Akčný rádius našich exkuzii sa zväčšoval a dostávali sme sa častejšie na jednej strane k Váhu a na druhej strane do Malých Karpát. Keď sme našli hniezdiť výrikov v „Dubníku“ bol to mimoriadny úspech. Chceli sme získať čo najlepšie poznatky o ich živote a tak sme denne chodili na bicykloch z Trnavy do „Dubníka“. Vždy po práci 20 km tam a večer po tme 20 km naspäť. Takmer 6 týždňov. Niekedy sme používali zvláštnu techniku zrýchlenia a uľahčenia nášho cestovania na bicykloch. Ak išiel po ceste našim smerom traktor s vlečkou, chytili sme sa jednou rukou vzadu vlečky a druhou sme držali riaditka. Takéto cestovanie bolo skutočne riskantné a nikdy neskôr som ani svojim deťom ani nikomu inému tento spôsob nedoporučoval.

Takéto cestovanie malo však predsa svoj význam. Vychovalo vo mne zaniatenosť a náruživosť vykonať pre svoju záľubu (ktorá sa neskôr stala mojim zamestnaním) takmer čokoľvek. Z pohľadu dnešnej generácie sme boli „blázni“ a „šialenci“. Dnešná generácia je

takémuto spôsobe výskumu na hony vzdialená. Používali sme tento spôsob viacej ako 10 rokov, dokiaľ otec nenastúpil do zamestnania v Krajskom múzeu, kde mal k dispozícii už motorku značky Jawa s obsahom valca 150 ccm.

Naše vychádzky a exkurzie za vtákmi boli pre mňa veľkou školou. Otec skutočne poznal vtáky veľmi dobre a jeho mimoriadnou prednosťou bola znalosť vtáčieho spevu. Aj keď som mal celý život možnosť sa pri ňom učiť, nikdy som nedosiahol takej virtuozity v tomto obore ako dosiahol on. Poznal som ešte jedného, ktorý bol takýmto skvelým odborníkom a to bol Zdeněk Kux. Otec mal ďalšiu veľkú prednosť a to bola znalosť hniezdnej biológie vtákov. Už v roku 1937 začal zbierať vtáacie vajčka a hniezda. Mláďatá krúžkoval. To všetko bolo výborným doplnkom môjho vzdelávania sa v ornitológii.

Môj otec nemal vysokoškolské vzdelanie. V ornitológii a zoológii bol samoukom. Mal však veľký zmysel pre štúdium literatúry. Zhromažďoval všetku vtedy dostupnú odbornú zoológickú literatúru a časom vytvoril knižnicu, ktorá dodnes tvorí základ mojej a vlastne našej rozsiahlej bibliotéky. Som povďačný otcovi za môj veľký vzťah ku knihám, ktoré sú dnes mojou záľubou i neodmysliteľnou potrebou.

Nemôžem obísť veľmi významný aspekt ornitologického výskumu prvej polovice 20. stor., konkrétne po vzniku Československej ornitologickej spoločnosti v r. 1926. Po vzore iných národných ornitologických spoločností vznikla i československá, snahou ktorej od samého začiatku bolo rozprúdiť a prehĺbiť poznanie vtáctva na území vtedajšej republiky. Problém bol však v tom, že skoro všetci vtedajší členovia spoločnosti boli v ornitológii samoukovia a amatéri, no a navyše k tomu mnohí ešte i začiatočníci. Práve preto ak sa malo jednať o seriózny výskum a rozširovanie poznania nášho vtáctva oficiálny (zdôrazňujem) trend bolo získať pri zriedkavejších a vzácnych druhoch doklad, čo v tom čase skoro vždy bol uložený a neskôr vypreparovaný exemplár.

Okrem väčších muzeálnych zbierok existovali a vznikali i viaceré súkromné zbierky dokladového materiálu. Mimoriadnym šťastím bolo, že práve v Trnave pôsobil veľmi dobrý preparátor Ján Brtek, sen., blízky priateľ môjho otca. Otec už v roku 1933 začal zakladať svoju ornitologickú kolekciu (preparovaných vtákov, ich vajec a hniezd), ktorá po r. 1946 obsahovala už niekoľko sto kusov. V r. 1947 navštívil nás v Trnave aj hrabě Bedřich Karel Kinský spolu s Ing. O. Kadlecom a F. Balátom. Kinský v tom čase vlastnil najväčšiu súkromnú oologickú zbierku v Československu a pri prehliadke našej kolekcie sa o nej veľmi priaznivo vyjadril. To však bolo podnetom na ďalšie rozširovanie našej zbierky. Skúsenosti, ktoré sme práve týmto získali sa nám neskôršie veľmi osvedčili pri našej neskoršej múzejnej práci (otcovej v Trnave a mojej v Bratislave). Dnes sa exempláre z tejto bývalej našej zbierky nachádzajú predovšetkým v Slovenskom národnom múzeu – Prírodovednom múzeu v Bratislave, Západoslovenskom múzeu v Trnave a v menšej miere aj v Národnom múzeu v Prahe.

Môj otec nezhrmažďoval iba ornitologický materiál. Už v r. 1946 založil i svoju lepidopterologickú zbierku, ktorá obsahovala celé spektrum fauny motýľov okolia Trnavy. Približne po desiatich rokoch zbierania nastal u neho v tomto smere útlm tejto kolektorskej činnosti, no vracia sa k nej v neskoršom svojom veku, kedy už nemal tak ostrý sluch a nemohol sa venovať v plnej miere ornitológii. Zhromažďil pomerne veľkú zbierku motýľov (viacej ako 10000 exemplárov), ktoré sa z väčšej čiastky dostali do fondu Prírodovedného múzea v Bratislave. Druhú časť tejto kolekcie ešte doposiaľ vlastním. Túto kolekciu motýľov som sám rozširoval a zaradil som sem i moje zbery z Vietnamu a Kanady.

Nemôžem nespomenúť, že otec bol aj vášnivým numizmatickým kolektorom. Zhromažďil pomerne veľkú kolekciu, pričínal sa ku konštituovaniu trnavskej pobočky Slovenskej numizmatickej spoločnosti, stal sa aj

jej prvým predsedom a za túto svoju činnosť bol tiež vyznamenaný pamätnou medailou spoločnosti.

Pri tejto príležitosti musím spomenúť jeden dôležitý postreh z múzejnej praxe. Múzejník by mal byť už pred príchodom do múzea zberateľom. Som presvedčený, že nezáleží až tak veľmi na tom čo zhromažďuje, ale musí kolektorstvo objaviť v sebe už dávnejšie a musí túto vlastnosť ba až vášň rozvíjať. Musí mať potešenie z toho keď získa do svojej zbierky nový exemplár, ktorý mu potom robí radosť. Takýto múzejník má potom svoj osobný vzťah k múzejným zbierkam, teší sa z nich, ochraňuje ich a pokladá ich za svoju srdcovú záležitosť. Nedovolí, aby sa zbierky ničili, pretože sú „jeho“. Takýto vzťah vybuďoval otec aj vo mne a preto stále mám jedinečný pocit ak sa môžem medzi „moje“ zbierky do múzea vrátiť.

Mal som možnosť poznať v múzeu mnohých pracovníkov, pre ktorých práca v múzeu sa stala iba zamestnaním. Ich vzťah k zbierkam, k ich využívaniu a opatere bol úplne iný. Ak sa niečo poškodilo alebo dokonca i zničilo, nič im to nehovorilo. Veď je v múzeu dosť iného materiálu. Ovšem takýto pracovníci nie sú prínosom pre to ktoré múzeum.

Pri príchode môjho otca na Slovensko bolo šťastím, že sa dostal najskôr do Podunajska s jeho neobyčajne bohatou a pestrú avifaunou. Odtiaľto bol iba krôčik k tomu, aby ich začal loviť a tak už v prvé roky pobytu v Komárne stáva sa riadnym a registrovaným členom poľovníckeho spolku na Slovensku. Je to ďalšia stránka jeho života, ktorá mu umožňovala získať svojou vlastnou činnosťou exempláre do svojej zbierky. Až do vysokého veku bol aktívnym poľovníkom, no nie iba poľovníkom v revíre, ale aj členom vedenia okresnej organizácie a dlhé roky skúšobným komisárom pri skúškach nových adeptov poľovníctva. Poľovníctvo bol ďalší dôležitý moment, tak významný pre múzejníka a kolektora hlavne vtákov a cicavcov.

Ďalšia šťastná zhoda okolností v živote môjho otca (a neskôr i v mojom živote) bola, že po príchode do Trnavy pôsobil tu jeden veľmi dobrý slovenský preparátor Ján Brtek,

sen. Nielenže sa stali blízkymi priateľmi, ale otec i ja osobne sme mali možnosť dokonale sa oboznámiť s technikou preparátorskej práce, ktorá je na rozhraní remesla a umenia. Obaja sme získali z tejto symbiózy veľmi veľa pre našu múzejnú prácu. Obaja sme istý čas nie iba pasívne prijímali od J. Brteka informácie, ale sme svoje skúsenosti často i použili v praxi. Bola to skvelá príprava pre našu múzejnú činnosť.

Súvislosti sú zvláštna vec. Znova sa musím vo svojich spomienkach vrátiť k obdobiu vzniku Československej ornitologickej spoločnosti. Ešte pred založením časopisu Sylvia významný člen výboru spoločnosti pán riadiaci učiteľ Josef Musílek viedol ornitologickú rubriku v časopise československých poľovníkov „Stráž myslivosti“. V tejto rubrike vytváral priestor, aby poľovníci mohli svoje zaujímavé zástrely a pozorovania publikovať, aby sa tie-to drobné správy neskôr mohli využívať pri zostavovaní súbornejšieho diela o avifaune Československa. Do tohto časopisu začal svoje drobné a menšie články posilať i môj otec. Jeho niektoré menšie články o prírode Podunajska neboli iba suché konštatácie, ale zaujímavým vykresľovaním krásnej prírody vôd, močarísk a lužných lesov. Odtiaľto bol iba krôčik k článkom odborného faunistického charakteru v iných časopisoch. Po skončení 2. svetovej vojny sa situácia podstatne zmenila. Možnosti pre takéto články bolo pomenej. Zmena k lepšiemu sa naskytla až po nástupe môjho otca do trnavského múzea. Už pol roka po jeho nástupe prišiel s myšlienkou vydávať múzejný zborník a už v roku 1955 vychádza prvý ročník. Prvým externým spolupracovníkom tohto múzejného zborníka sa stal Andrej Štollmann, ale už o rok neskôr je to väčšina vtedajších múzejných pracovníkov – zoológov (M. Bališ, A. Mošanský, T. Weisz, V. Brtek). Ďalším vývojom prechádza tento zborník z Trnavy do Bratislavy a stal sa najstarším múzejným prírodovedným zborníkom na Slovensku. V r. 2004 oslávil svoj 50. ročník (bližšie viď Matoušek 2004). Tento zborník mal však ďalšie súvislosti. Viaceré väčšie slovenské múzeá sa chceli vyrovnáť i po tejto stránke trnavskému,

resp. bratislavskému múzejnému zborníku a tak vznikajú postupne múzejné zborníky v Košiciach, Žiline a v Banskej Bystrici. Vyššie spomínaný krok môjho otca vlastne rozhybal prírodovednú publicistiku v múzeách na Slovensku. I takéto sú dejiny slovenského múzejníctva.

Hodnotiť dnešný stav avifauny Slovenska nie je možné bez dobrej znalosti prác z minulých období. Začal som preto budovať svoju kartotéku údajov a bibliografie ornitologických prác viažúcich sa na územie Slovenska. Prvou takouto súbornou prácou bol môj „Faunistický prehľad slovenského vtáctva“ (1961–1963). Prác však pribúdalo a kartotéka rástla. Dnes predstavuje táto – doposiaľ nespracovaná bibliografia viacej ako 8000 citácií. Nebolo možné, aby som sám stíhal všetky administratívne práce s týmto súvisiace a pomoc môjho otca na tejto mravčej dokumentačnej práci bola a je neoceniteľná. Vyjadrujem iba vieru, že už položený základ tejto práce nadobudne aj reálnu podobu v novom spracovaní podobného diela ako bol „Faunistický prehľad“.

Približne v rokoch 1934–1960 zaoberal sa otec aj chovom vtáctva v zajatí. Neboli to však exotické druhy vtákov, ale naše. Z nich spomeniem aspoň niektoré: *Bubo bubo*, *Haliaetus albicilla*, *Otis tarda*, rôzne druhy bažantov, *Carduelis flammea*, *Fringilla montifringilla*, *Pyrrhula pyrrhula*, neskôr *Streptopelia decaocto* a jeden z posledných aj *Otus scops*. Väčšina z nich po istej dobe bola opäť pustená do prírody, alebo zaslaná do Zoologickej záhrady v Prahe, a potom neskôr

do Bojníc. Chovom vtákov v zajatí sa získa veľa pozorovaní, ktoré sa využijú neskôr pri praktickom výskume v teréne.

V neposlednej miere sa chcem zmieniť o kontaktoch môjho otca s českými, slovenskými a zahraničnými ornitológmi. V období pred 2. svetovou vojnou bol v intenzívnom písomnom styku s poprednými českými (J. Musílkom, J. Jirsíkom, O. Kadlecom), slovenskými (O. Ferianc, Finka) a maďarskými ornitológmi (Vasváry, Keve-Kleiner). Po 2. svetovej vojne bol v styku prakticky so všetkými slovenskými ornitológmi, z moravských hlavne s Ginterom, Hejlom-Mračovským, Balátom, Hudecom, Kuxom, Svobodom, z českých W. Černým, B. K. Kinským, O. Štěpánkom a J. Hanzákom. Veľmi rozšíril svoje kontakty so zahraničnými ornitológmi. Jeho archív obsahuje listy s E. Stresemannom, G. Niethammerom, Dementievom, Portenkom, Gladkovom, Sudilovskou, Rucner-Kroneisl, ale tiež s Vauriem a Delacourom. Bolo pre mňa veľmi prínosné, že neskôr som mohol v týchto kontaktoch pokračovať.

Môj otec vykonal za svoj život veľký kus práce. Svojou pracovitosťou, vytrvalosťou a húževnatosťou bol a je pre mňa, pre všetkých mojich najbližších i pre tých, ktorí ho poznali, veľkým vzorom. Túto spomienku píšem pri jeho nedožitých 100 rokoch od jeho narodenia a 8 rokov od jeho smrti. Ak dnes pracujem vo svojej pracovni, medzi knihami, ktoré sme spolu držali v rukách, stále mám pocit, že je mi blízko a i dnes mi dodáva energiu do ďalšej práce.

Ďakujem Ti za všetko, otec.

Dr. František J. Turček w moim życiu naukowym i Jego związki z Polską

Dr. František J. Turček in my life of science and his connections with Poland

Jan PINOWSKI

Centre for Ecological Research, Polish Academy of Sciences, 05 092 Łomianki, Dziekanów Leśny,
Poland; j.pinowski@wp.pl

Dwie osoby z poza mojego bezpośredniego otoczenia wpłynęły w sposób zasadniczy na moją karierę naukową. Jedną z nich był genialny samouk Słowak Dr. František Turček a drugą profesor Charles S. Kendeigh z Illinois University, współtwórca ochrony przyrody w USA, twórca bioenergetyki ptaków, promotor 57 doktorów w tym największych sław ekologii amerykańskiej. Dr. F. J. Turčeka śmiało można porównać do ekologów tej miary co Charles Elton czy do sławnej ornitolożki amatora Margaret M. Nice pioniera badań populacyjnych ptaków.

Moje kontakty z Turčkiem zaczęły się w 1954 roku kiedy pisałem pracę magisterską i aż do lata 1958 roku wymienialiśmy listy nie rzadziej niż co dwa tygodnie (Pinowski 1986). List Turčeka z reguły zaczynał się od omówienia ciekawych dla nas pozycji, które ukazały się w czasie, od poprzedniego listu, w Czechosłowacji, a moje listy analogicznie co ukazało się w Polsce, z pytaniem jakie publikacje chciałby mieć Turček z Polski a ja z Czechosłowacji. Otrzymane prace nie tylko czytałem, ale dawałem do czytania innym kolegom zainteresowanych daną tematyką. Pamiętam jak otrzymałem 1szy tom „Vtáky Vysokých Tatier” (Ferianc & Feriancová 1956), natychmiast ją wysłałem do prof. Ferensa do Krakowa, który właśnie pisał o ptakach północnych Tatr. Następnie pisaliśmy, co ciekawego ukazało się drukiem na świecie i jakie możliwości mamy ich zdobycia. Dr. Turček dzięki swojej ogromnej korespondencji

z naukowcami wielu krajów na bieżąco był zorientowany co ciekawego zdarzyło się na świecie z interesujących nas dziedzin wiedzy, sam dostawał kilka zaproszeń rocznie z zagranicy, często z pokryciem kosztów. Niestety do lat sześćdziesiątych nie miał możliwości wyjazdu. W tych czasach wyjazd do Czechosłowacji był u nas też wydarzeniem. Pierwszą swoją podróż odbyłem na koszt Turčeka w 1956 r. Latwiejsze były wyjazdy grupowe. Dlatego w 1957 roku wraz z Turčkiem doszliśmy do wniosku że zorganizujemy grupowy wyjazd do Polski i odwrotnie. Uzgodniliśmy pary osób o wspólnych zainteresowaniach, np. arachnolog z arachnologiem, sprawami technicznymi miał się zająć mykolog Leontovyč, Charvat chciał się konsultować z prof. Karpińskim, Leontovyč s Zenonem Twarowskim z IBL w Krynicy etc. Niestety nadszedł smutny dla Turčeka rok 1958 i następne lata jakże niesłusznych represji ówczesnych władz w stosunku do Jego osoby, które zniweczyły Jego plany życiowe a także wpłynęły negatywnie na naszą współpracę. Oczywiście upadły plany grupowych wycieczek. Jedynie doc. Łuczak odwiedziła prof. Millera w Brnie. Dr. Turček wobec braku możliwości wyjazdu za granicę bardziej zachęcał mnie do uczestnictwa w różnych sympozjach, kongresach i udziału w pracy w międzynarodowych komitetach naukowych, sam pisał do organizatorów listy polecające moją osobę. Dzięki Niemu były moje pierwsze kontakty międzynarodowe. Jemu też zawdzięczam nawiązanie kontaktów

z wieloma kolegami ze Słowacji, Moraw czy Czech. Z Franciškem Balátem łączyła mnie dozgonna przyjaźń i długoletnia współpraca naukowa, zwłaszcza w ramach IBP. Jeszcze z lat dziewięćdziesiątych bardzo miło wspominam współpracę z Tóno Krištínem, Dušanem Cyprichem i Miro Krumpálem, Nie dawniej niż dwa lata temu zakończyłem współpracę w ramach umowy międzyrządowej z Ivo Literakiem z Brna.

Dr. Turček czytał maszynopis każdej mojej pracy naukowej, robił swoje uwagi, specjalnie dużo ze statystyki i w tej dziedzinie sporo mnie nauczył, zwracał mi też uwagę na określone pozycje z literatury, które winienem uwzględnić. Śledziłem Jego warsztat naukowy. Dr. Turček planował swoje zamierzenia na wiele lat, już w 1955 roku bardzo intensywnie zbierał literaturę do swego dzieła „Ökologische Beziehungen der Vögel und Gehölze” (1961) i do podobnego dzieła o ssakach. Nauczył mnie wykorzystywania każdej wolnej minuty do zbierania danych, czytania itp. Sam miał jak sądzę łatwość pisania, gdyż inaczej nie mógł by napisać tak ogromnej ilości prac naukowych. Dał mi też przykład skromności. Już w liście z 14. 12. 1955 pisze *”Prosím Vás, aby ste ma netitulovali „profesor”, pretože nie som profesorom a tento titul mi neprináleži”* Życzliwość, serdeczność, bezinteresowna pomoc, myślenie w skali globalnej (tak dziś modne), kraju i swej małej ojczyzny Banskej Štiavnicy to były cechy Turčeka, które starałem się naśladować.

Tragiczne dla kariery naukowej i życia Turčeka decyzje ówczesnych władz – pozabawienie Go funkcji veduceho vyskumu Vyskumného ústavu lesného hospodárstva z dniem 1. 6. 1958 r. a następnie z dniem 31. 3. 1959 r. pracy, skierowanie do pracy w Lip-tovskim Hradku, konieczność następnie dojazdu z Banskej Štiavnicy do Zvolenia zrujnowało Jego zdrowie i było przyczyną Jego przedwczesnej śmierci. W liście z 28. 1. 1960 Turček pisze: *„Vedecká rada (komitet naukovy) Karlovej university v Prahe mi nepovolila kandidatúru s tou argumentáciou, že „nevykazujem dost verejnej činnosti”*. Sic! *Prosím Vás, keby ste sa*

lúskave poinformovali, prípadne konzultovali o tom s prof. Karpiňským, či by som nemohol robiť kandidatúru alebo iný gradus, neviem, ako to v Polsce je u Vás”. Odpisałem: *„Rozmawiałem dziś z prof. Karpiňským i On widzi dwie możliwości. Jedna w Krakowie Uniwersytet Jagielloński organizuje pod kierownictwem prof. Szafera kurs ochrony przyrody (trwa rok) zakończony robieniem doktoratu. Pan mógłby uczestniczyć w ostatnim etapie kursu i zrobić doktorat. Druga to robienie od razu naszej docentury (w tych czasach to był odpowiednik dużego doktoratu u Was), tylko że sprawa tego stopnia nie jest jeszcze uregulowana”*. W liście z 6. 2. 1964 Turček pisze, że stara się o przejście do SAV i rzeczywiście od 1. 10. 1964 pracuje w Ústave biológii krajiny SAV. Wkrótce organizuje vyskumna stanicę w Banskej Štiavnicy. W Slovenskej akademii vied doceniają ogromny wkład w naukę Słowacji Turčeka, niestety stale pogarszające się zdrowie nie pozwala się Mu cieszyć ze zmiany sytuacji. W liście z dnia 23. 5. 1967 roku pisze, że będzie miał obronę pracy kandydackiej w ustawie prof. Kratochvila w Brnie, gdzie w czerwcu 1967 roku uzyskuje stopień kandydata.

Od roku 1958 wymiana naszych listów jest rzadsza przerywana pobytami Turčeka w szpitalu. Turček kilkakrotnie namawia mnie do zajęcia się gatunkami synantropijnymi zwłaszcza wróblami *Passer domesticus* i *Passer montanus*, w tych badaniach miał uczestniczyć prof., Keve, Dr. Turček i ja., ale z przyczyn niezależnych od nas badań nie rozpoczęliśmy. Nastąpiły lata 60te Międzynarodowego Programu Biologicznego (IBP). Wystąpiłem z propozycją by do tych badań włączyć *Passer*. Ten projekt Turček poparł i czynnie się do niego włączył. Napisał metodykę badań dynamiki liczebności wraz z innymi (Kendeigh, Pinowski & Turček 1966) i metodykę badania pokarmu wróbli w ramach IBP (Turček 1966). Realizacja tego programu przeszła nasze oczekiwania, w badaniach wzięło udział około 150 ornitologów z 25 krajów. Niestety stan zdrowia już Mu nie pozwolił na branie udziału w kolejnych sympozjach realizowanego programu Working Group on Granivorous Birds PT Section IBP,

której był współorganizatorem (Oxford, 1966, Rotterdam-Arnhem 1970) ani wzięcia udziału w syntezie badań (Pinowski & Kendeigh 1977).

Dr. Turček bardzo często wysuwał propozycje nowych tematów badawczych np. w liście z 27. 4. 1967 pisze w związku z badaniami *Passer* w ramach IBP: „*V súvislosti s Passer, špeciálne ale s Passer montanus mám takúto ideu: bolo by veľmi užitočné bádať reziduály chlórovaných hydrokarbónov alebo pesticídov vôbec v tuku vrabcov, prípadne v perí a vo vajčkách z rozličných oblastí sveta, alebo aspoň Európy, prípadne z Poľska samotného. Tieto (pesticídy) majú fyziologické dôsledky (zmena rytmu hniezdenia, veľkosť znášky, embryonálna mortalita, správanie). Možno že by sa Passer osvedčil ako indikátor určitej hladiny reziduálov*”. Te idee Turčeka zrealizowałem dopiero w latach dziewięćdziesiątych (Pinowski et al. 1991, 1995). W kolejnym liście (16. 11. 1967) Turček znów pisze: „*Rozmýšľam o tom, či v rámci našej práce o Passer by nebolo dobre urobiť odhad populácie v Európe, prípadne aj inde, na základe vzoriek z jednotlivých bodov. Myslím, že variabilita nie je veľká a s takou presnosťou na ± 1000 individuí by sa to dalo urobiť*”. Jeszcze w liście z 4. 11. 1975 pisze: „*Možno ešte budem musieť urobiť „veľký doktorát” (DrSc.), čo u Vás asi niet, nie je to ale povinné, iba to má určité výhody*”.

Dr. Turček od dawna zanim nawiązałem z Nim współpracę miał kontakty z prof. Dehnelem z Lublina i prof. Karpińskim z Białowieży, z latami ten krąg naukowców z Polski z którymi współpracował Turček zwiększył się wielokrotnie. W Banskej Štiavnicy byli prawie wszyscy nasi ekolodzy, wielu ornitologów czy specjalistów od drobnych ssaków, lista ich jest długa. Turček był dwukrotnie w Polsce w 1965 roku na zjeździe Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, na którym poznał liczne grono naszych zoologów i w roku następnym na międzynarodowej konferencji IBP PT Section Secondary Productivity of Terrestrial Ecosystems, na której poznał osobiście wielu polskich i zagranicznych ekologów. Trzecią i ostatnią podróż odbył Turček do ZSSR, którą

mi dokładnie relacjonował. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych kiedy miał już możliwość wyjazdów miał zaproszenia na kilka tygodni do Anglii, do Belgii, Holandii na sympozjum *Passer* w ramach IBP, do USA, planował badania na Galapagos w ramach stypendium, niestety stan zdrowia nie pozwolił Mu na ich zrealizowanie.

Dr. Turček opublikował w Polsce 12 pozycji w tym cztery prace materiałowe. Odwiedzałem Turčeka od 1956 roku z reguły co drugi rok lub częściej, od 1964 roku z żoną Barbarą. Napisałem też artykuły o badaniach ekologicznych w Czechosłowacji, ochronie przyrody, ptakach (Łuczak & Pinowski 1958, Pinowski 1959a,b) a w „*Živa*” o badaniach międzynarodowych nad *Passer* (Pinowski 1968).

Ostatni list za życia Turčeka otrzymałem z 3. 1. 1977 pisany rękami Jego żony Anny Turčekovej. Ten smutny list nie wróżył nic dobrego. Píše Ona: „*Bohužiaľ nemôžem napísať nič dobrého. Manžel leží od 3. dec. 1976. Už od septembra bol stále malátny a samozrejme, že pracoval, ale už to nebolo to, nač som zvyknutá. Stratil náladu, nič ho neinteresovalo a vtedy som už tipovala, že ne- ni v poriadku. Zbral si ešte dovolenku od 3. do 20. dec. Myslel, že to vyleží, ale veru nie, čím ďalej tým bol slabší, tak som musela ísť sa poradiť s lekárom. Takže od 20. dec. je na nemocenskej a stále leží, je veľmi chudý a slabý, ani lekári nevedia povedať, čo to je, či to bude vírusový zápal pľúc a komplikácie...*”. Następna wiadomość z Banskej Štiavnicy to był już nekrolog i jeszcze smutniejszy list Jego Żony. Po śmierci Dr. Turčeka dalej utrzymywaliśmy kontakt z Panią Turčekowa, z naszą „Mamą z Banskej Štiavnicy” jak sama się nazwała. Ostatni raz byłem w Banskej Štiavnicy na rok przed Jej śmiercią. Państwo Turčekovie znali też moja rodzinę z Krakowa i Katowic. W tym wspomnieniu pominąłem w dużym stopniu sprawy nienaukowe ale każdy list z obu stron zawierał też wiadomości o naszych najbliższych. Po ożenku w 1964 roku wszystkie podróże do Banskej Štiavnicy odbywałem wraz z żoną Barbarą i Jej udziałem były też

nasze radości i smutki. Przez całe moje życie naukowe starałem się być wiernym zasadom jakich nauczył mnie Dr. Turček.

Literatura

- Ferianc O. & Feriancová Z. 1956: Vtáky Vysokých Tatier a poznámky k ich výškovému rozšíreniu a ekológii. — Acta Fac. Rer. Nat. Univ. Comen. **1** (2): 49–66.
- Kendeigh S. C., Pinowski J. & Turček F. J. 1967: Measurement of population dynamics in the Tree Sparrow, *Passer montanus* and House Sparrow *Passer domesticus*. — Intern. Stud. Sparrows **1**: 9–17.
- Łuczak J. & Pinowski J. 1958: Badania ekologiczne w Czechosłowacji (wrażenia z pobytu). — Ekol. pol. **B 4**: 93–103.
- Pinowski J. 1959a: Wrażenia z wycieczek do Czechosłowacji. — Wszechświat **3**: 75–78.
- Pinowski J. 1959b: Z zagadnień ochrony ptaków w gospodarstwach rybackich na Morawach. — Chrońmy Przyr. ojcz. **15**: 27–33.
- Pinowski J. 1968: Vrabci předmětem bádání mezinárodního programu. — Živa **16**: 232–233.
- Pinowski J. 1986: František J. Turček, CSc. v mojom živote a vedeckej činnosti. — Správy Slov. zool. spol. pri SAV **12**: 12–14.
- Pinowski J., Kendeigh S. C. 1977: Granivorous birds in ecosystems. — Cambridge Univ. Press, Cambridge, 431 pp.
- Pinowski J., Kavanagh B. P., Górski W. 1991: Nestling mortality of granivorous birds due to microorganisms and toxic substances. — PWN-Pol. Sci. Publ., Warszawa, 204 pp.
- Pinowski J., Kavanagh B. P., Pinowska B. 1995: Nestling mortality of granivorous birds due to microorganisms and toxic substances: synthesis. — PWN-Pol. Sci. Publ., Warszawa, 437 pp.
- Pinowski J., Niewiadomska A., Juřicová Z., Literák I., Romanowski J. 1999: Chlorinated aromatic hydrocarbons in the brains and lipids of sparrows (*Passer domesticus* and *Passer montanus*) from rural and suburban areas near Warsaw. — Bull. Environ. Contam. Toxicol. **63**: 736–743.
- Turček F. J. 1967: Some methods of the food habits of *Passer montanus* and *P. domesticus*. — Intern. Stud. Sparrows **1**: 23–25.

Ryc. 1. Dr. F. J. Turček przy ogromnej sequoi, arboretum Kysihybel – Banska Štiavnica, sierpień 1956 r. (Foto: J. Pinowski).

Fig. 1. Dr. F. J. Turček at the giant sequoia, botanical garden Kysihybel – Banska Štiavnica, August 1956 (Photo by J. Pinowski).

Nedožitý osemdesiatiny RNDr. Františka Baláta, CSc. (1925–1992)

Dr. František Balát (1925–1992) would have been eighty

Andrej STOLLMANN

Krivá 3, 947 01 Hurbanovo, Slovensko

Narodil sa 22. 7. 1925 v Hodoníne. Po ukončení gymnaziálnych štúdií (1944) pokračuje na Prírodovedeckej fakulte Masarykovej univerzity v Brne, kde získava titul RNDr. (1949). Po absolvovaní základnej vojenskej služby krátko pôsobí na Biologickej stanici v Lednici, neskôr ako odborný poradca Krátkeho filmu u režiséra Štefana Ondrkala v Bratislave, istý čas aj ako zoológ Slovenského národného múzea. V r. 1953 odišiel do Brna, kde nastúpil na novozaložený „Ústav pro výzkum obratlovců“, aby tam zotrval v čínorodej práci až do pensionovania (1990).

František Balát bol ornitológom par excellence, navyše i parazitológom. Prvá jeho vážnejšia ekologicky zameraná práca nesie nadpis „Příspěvek k nidobiologii a ekologii čápa bílého a černého v dolním Pomoraví“ (1949). Oblíbenou lokalitou a cieľom nespočetných ornitologických exkurzií Františka Baláta bolo Podunajsko. Dochádza sem pravidelne od roku 1946 a stal sa dobrým znalcom avifauny Žitného ostrova. Bolo preto samozrejme, že za tému kandidátskej práce si zvolí „Ptačí faunu Žitného ostrova“, ktorú v r. 1960 obhájil a neskôr odpublikoval v Biologických prácach SAV (1963). Balát bol naslovovzatým špecialistom na švoly (Mallophaga). Opisal 22 nových taxónov, ktorých pomenoval priezviskami svojich učiteľov a kolegov (Baruš, Breuer, Ferienc, Glíž, Hanák V., Hudec, Kluz, Kratochvíl, Kux, Pelikán, Pikula, Rosický, Svoboda atď), navyše niektoré venoval svojej manželke geobotaničke Emilii Balátovej-Tuláčkovej (*Rostrinirmus tulackovae*, *Philopterus emiliae*).

S Františkom Balátom som sa spoznal v r. 1951. Po výmene listov sme si dali rande v preparátorskej dielni pána Jána Brteka st. na Prírodovedeckej fakulte Slovenskej univerzity (10. 8. 1951). Franta už pomaly končil základnú vojenskú službu, ktorú odbavoval ako huslista v bratislavskej posádkovej hudbe. Z početných spoločných pobytov v teréne tú prvú, formou reportáže aj zväčnil (Sylvia, 14). Predmetná exkurzia sa konala v dňoch

11.–13. 7. 1952 František pricestoval prvým ranným vlakom z Bratislavy do Komárna v plnej zbroji, vrátane drapíkov a záchranného pásu. Zobral so sebou ako spešninu aj bicykel, ktorý bol v tom čase najspoľahlivejším dopravným prostriedkom. Spoločne sme vtedy prešli rôzne lokality v okolí Komárna (ryžoviská), Veľkého Medera (vtedy Čalovo) a Gabčíkova.

Moje učňovské roky u Františka trvali do r. 1958, keď som nastúpil ako zoológ do Považského múzea v Žiline. Kontakty síce pokračovali naďalej, ale naše stretnutia boli už len príležitostné na konferenciách a pri rôznych spoločenských udalostiach. Súhrne dnes môžem konštatovať, že spolupráca s Františkom Balátom mala pre mňa (o sedem rokov mladšieho začínajúceho ornitológa), určujúci význam a bola nevšedným metodickým vstupom do tajov vtákovedy. Naša korešpondencia, menovite listy Františka Baláta sú dokladom nezištnej pomoci skúseného ornitológa. Obdobné posolstvo predstavujú jeho separáty, ktoré pravidelne posielal. Nesú doposiaľ platný odkaz: „*Milému příteli Andrejovi věnuje František*“.

František Balát zomrel po krátkej nemoci vo veku 67 rokov v Tišnově 24. 4. 1992.